

ET BÆREDYGTIGT ALTERBORD

– OVERVEJELSER, INSPIRATION OG IDÉER TIL KIRKEN

ET BÆREDYGTIGT OG SOLIDARISK ALTERBORD

I kirken dækker vi alterbordet med brød og vin og pynter det med blomster og lys. Alt, hvad vi placerer på alterbordet, har en relation til skabelsen og skaberværket. Brødet og vinen står der som et udtryk for Kristi nærvær i alt levende. Blomsterne og lysene minder os om Helligånden og Kristus som verdens lys. Blomster, lys, brød og vin fortæller om et møde mellem himmel og jord. På alterbordet mødes det guddommelige og det menneskelige. I måltidsfællesskabet omkring alterbordet aner vi håbet: ét brød og én menneskehed – i respekt for alt levende.

Ordene og handlingerne i gudstjenester og kirkelige handlinger er en del af den globale kirkes forkyndelse. Det handler ikke alene om, hvad vi siger, men også om det, vi gør. Alterbordets skønhed og udsmykning sender mange signaler om evangeliets forkyndelse og om århundreders tradition, men også om ansvar og om vores "forvaltergerning" på kloden.

Bæredygtighed drejer sig dybest set om i taknemmelighed og respekt at skade kloden mindst muligt. At vi så vidt muligt vælger bæredygtige produkter, husker at rydde op efter os, og at vi ikke går over åen efter vand, men ser muligheder lokalt.

Trinitarisk udgangspunkt

Grøn Kirke arbejder for at fremme, at kirker og kirkelige organisationer bidrager til en grøn omstilling og en mere bæredygtig hverdag. Det er både naturligt og nødvendigt at agere 'grønt' og bæredygtigt – også ud fra et trinitarisk kirkesyn. Skabelsteologiske, kristologiske og helligåndsteologiske perspektiver motiverer til at

arbejde for større bæredygtighed i kirken både teologisk, forkyndelsesmæssigt og praktisk. For ikke bare er vi mennesker en del af skaberværket og forbundet med alt levende, vi er også forpligtede overfor hinanden, skabelsens mangfoldighed og alt nødlidende. Gudstjenesten er også ved Helligånden det livsfornyelsens sted, der sender os ud i hverdagen med kaldet til solidaritet, fællesskab og fred.

Indhold og opbygning af hæftet

I dette hæfte, giver vi helt konkrete forslag til, hvordan alterbordet kan være med til at afspejle en mere bæredygtig verden og hverdag.

Hæftet er delt op i fem dele. Første del har fokus på kirkeårets farver og giver ideer til, hvordan det kan afspejle sig i kirkens levende pynt. Anden del har fokus på alterets elementer og giver idéer til bæredygtige alterduge, dåbsklude, udendørs alter og meget mere. Tredje del giver bud på, hvordan alterbuketten kan sammensættes af årstidens blomster, og fjerde del hvordan en selvforsynende, økologisk kirkehave kan se ud. Femte del giver nogle bud på, hvad man kan gøre, hvis man ikke selv kan dyrke sine blomster.

Hvem er hæftet skrevet til?

Med bogen håber vi fra Grøn Kirke at kunne inspirere menigheder, kirketjenere, gravere, kirke- og kulturmedarbejdere, menighedsråd og præster til at gentænke vaner og sætte bæredygtighed, nytænkning og evangelium i et frugtbart samspil.

Tak

Bogen er blevet til med baggrund i den svenske menighed i Kirsebergs udgivelse af et hæfte om det solidariske alterbord. Den er omskrevet til danske forhold og udgives med tanke på at inspirere til at tænke bæredygtigt og lokalt i menighedens gudstjenestefejring overalt i landet med fokus på kirkerummet og alterbordet, til glæde, til gudstjenestefejring og til eftertanke.

Tak til menigheden i Kirseberg for velvilligt at tillade at deres hæfte omarbejdes til en dansk sammenhæng, og tak til tegner, Clara Romberg, og stiftskonsulent i Lund stift, Torrid Bengtsson.

God fornøjelse.

Grøn Kirke

INDHOLD

1. KIRKEÅRETS FARVER

– SPEJLET I KIRKENS LEVENDE PYNT

Advent og jul.....	6
Helligtrekongertiden	7
Fastelavn og faste.....	7
Palmesøndag og påske.....	7
Pinse	8
Trinitatistiden	9
Friluftsgudstjenester	11

2. ALTERETS ELEMENTER

Lys	13
Brød.....	13
Vin.....	14
Alterdug.....	15
Dåbsklude	15
Kalk og disk, vaser og krukker	15

EKSEMPLER FRA DANMARK.....16

3. ALTERBORDETS BLOMSTER

– IDÉER TIL BUKETTER OG SKELETTER

Vasen og proportionerne	19
Håndtering af blomsterne	20
Buket med skelet	20

4. AT ANLÆGGE ET BLOMSTERBED – ELLER FLERE

Areal	23
Bedets form.....	23
Jordbund.....	24
Beplantning.....	24
Spiselige planter	25
Lokale frugttræer.....	26
Børnehjørne	26

5. KØB AF BLOMSTER – NOGLE OVERVEJELSER...27

Om Grøn Kirke.....	29
Links	31

Nelliker i fyr

1. KIRKEÅRETS FARVER

– SPEJLET I KIRKENS LEVENDE PYNT

De forskellige højtider og helligdage er knyttet til forskellige farver med symbolsk betydning. Fra kirkesamfund til kirkesamfund kan der være variationer, ligesom der kan være særlige lokale traditioner. Alterbuketter og anden blomsterudsmykning kan bidrage til at understrege kirkeårets forskellige farver og højtider. Det er en udbredt erfaring, at når menigheden genkender lokale blomster i kirkens udsmykning, taler det til hjertet. Når der er variation i buketterne, lægges der mere mærke til dem, ligesom et par blomster, aks eller stilke med bær i bænken, understreger velkomsten. En krukke med grene eller en vase med grøftekantsblomster i våbenhuset byder velkommen og sætter en varm, fællesskabsdan-

.....

"Det er en udbredt erfaring, at når menigheden genkender lokale blomster i kirkens udsmykning, taler det til hjertet."

.....

nende ramme om kirkens aktiviteter. Om vinteren kan man supplere sine grene og stedsegrønne vækster med danske gartneres amaryllis og kalanchoë ("brændende kærlighed") og sidst på vinteren også klippe fra andre tidlige potteplanter som pelargonie.

Ranunkler i slåen

Advent og jul

Kirkeåret indledes med Advent en månedstid før kalenderåret. Adventstidens farve er violet, og mange kirker har violette bånd på adventskransen. Julens farve er hvid undtaget 2. juledag, som er martyrernes dag, Skt. Stefans dag, hvor farven er rød. Dansk tradition med flagets røde og hvide farver afspejler sig i mange private hjem, hvor adventskransen er pyntet med røde bånd og hvide lys, og dette går igen i nogle kirker. Der er ikke mange vinterblomster i Danmark, men julerosen er undtagelsen med sine hvide blomster. Mange danske gartnerier driver både tulipaner, amaryllis og andre velegnede blomster frem, ligesom man kan skære fra danske potteplanter i både hvidt, rødt og rødviolet. Troldegrene, silkefyr, kristtjørn, vintergrøn, kirsebærlaubær foruden

.....

"Kreative gravere/kirketjenere kan lege med lys, stjerner og grene, så menigheden føler sig hensat til julenats englekor."

.....

gran og vinternøgne grene kan alle understøtte farvede blomster og bær. Udendørs bydes menigheden velkommen med grandækning af gravsteder og blomsterbede og visse steder af lys. Kreative gravere/kirketjenere kan lege med lys, stjerner og grene, så menigheden føler sig hensat til julenats englekor.

Tulipaner i grønt

Helligtrekongertiden

Helligtrekongertidens liturgiske farve er grøn, som fint kan understreges af farvestrålende juletulipaner/vintertulipaner. Helligtrekongertiden kaldes også epifanitiden (epifani = tilsynekomst, åbenbaring), fordi de vise mænds tilbedelse af det nyfødte barn i Betlehem ses som begyndelsestidspunktet for kristentroen i verden. Den grønne farve symboliserer grøde, grokraft og håb. I de år Helligtrekongertiden er lang, falder Kyndelmisse/lysmesse/midvinter i denne tid. Vintergæk kaldes også Kyndelmisseblomst og er sammen med erantis oplagt at bruge i kirkepynten i denne tid for at markere lys og håb. En gammel, men levende, middelhavsskik, der skrives julevelsignelsen på dørstolpen kan enkelt overføres til vore breddegrader ved at lave grønne kartonstykker med velsignelsen skrevet på og dele ud til menigheden på vej fra kirke. Julevelsignelsen indeholder årstal på hver sin side af initialerne for de tre vismænd, som traditionelt er blevet kaldt Caspar, Melchior og Balthazar, men som også kan stå for Christus Mansionem Benedicat (Kristus velsigner huset), f.eks. 20-C-M-B-17. Jeg er på husbesøg blevet glad overrasket over at se hvor mange, der har hængt velsignelsen op på opslagstavlen, køleskabslågen eller på spejlet i entréen.

Fastelavn og Faste

Optakten til fasten, de to søndage Septuagesima og Seksagesima, har ligesom fastetiden violet som liturgisk farve. Den violette farve skal understrege eftertanke, forberedelsestid (ligesom Advent) og bod. Nogle kirker vælger festfarven hvid/gylden på selve Fastelavnssøndag i år med første tekstrække for at markere festen i anledning af Jesu dåb. Selve fasten begynder askeonsdag (som igen fejres mange steder i både katolske og protestantiske kirker) og varer til og med påskelørdag. Det bliver til fyrre dage, når man fratrækker søndagene. Nøgne grene eller grene med knopper på spring understreger forberedelsestiden og passer også fint til Mariæ Bebudelse, hvis farve i de fleste kirker er hvid. Anemoner i en skål i våbenhuset eller et andet synligt sted fortæller, at foråret er nær. Violette og rosa blomster kan klippes af danskproducerede potteplanter.

Palmesøndag og Påske

Palmegrenen er Palmesøndags symbol. Denne dag fejrer vi Jesu indtog i Jerusalem. Palmesøndag indleder den stille uge. Da Jesus red ind i Jerusalem, blev han modtaget som konge. Folket sang, jublede og viftede med palmeblade. Her i Norden har forskellige grene og kviste mange steder erstattet de palmeblade, man hyldede Jesus med.

Påskan er narcissernes tid. De klassiske påskeliljer er de lysende, gule trompetnarcisser, men der findes også dværgnarcisser i mange hvide, gule og gyldne farver. Birkegrene er måske det første, man tænker på, når det handler om buketternes skelet i påsketiden, men der er også andre velegnede grene. Pilegrene med de såkaldte 'gæslinger' på spring er fine til at stikke i hér og dér.

Påskelilje og pilegren

.....

"Man kan vælge overfloden i blomsterfloret som pendant til Helligåndens ødselhed og tage blomster fra rododendron sammen med alle farver og blomstertyper."

.....

Afhængigt af hvornår påsken falder, er det allerede ved påsketid muligt at være mere eller mindre selvforsynende med blomster. Hvis påsken ikke er alt for tidlig, kan haven ligne et hav af påskeliljer, tulipaner og andre tidlige løg- og knoldplanter. Blandt de blomstrende buske er der gang i vinterjasmin, forsytia og mirabelle. Anemoner

og ranunkler i forskellige farver er smukke blomster, som giver gode muligheder, selv når foråret lader vente på sig. Falder påsken sent, er der mange flere muligheder: magnoliatræets grene, vildæbleblomster, hyacint (også de vilde hyacinter), tulipaner og de sene løgblomster (narcisser). Vær varsom med ribes og kejserkrone, da lugten er kraftig og nemt bliver stram, når blomsterne bruges indendørs.

Langfredag har mange kirker en tradition for et helt afklædt alter uden lys og pynt, men Langfredags mørke kan også understreges af nøgne, sorte grene, evt. torne-grene som slåen og tjørn i vaser, krukker eller kranse. Holder man fast i nadverfejring Langfredag, bliver altrets lys og nadversølv en evangelisk pointe.

Påskedag og 2. påskedag er det en stærk understregning af opstandelsesbudskabet, hvis kirken bugner af påskeliljer i hver en krog. Bruger I konfirmandcentrets påskeløber (se linksamling bagest i hæftet), er det oplagt at lade den ligge med sine opstandelsesliljer nær knæfaldet. En idé er også at lade store krukker med påskeliljer stå i våbenhuset som velkomst, der siden kan foræres til alle kirkegængerne på vej ud af kirken.

Pinse

Helligåndens komme fejres til pinse som kirkens fødselsdag, og farverne er hvide for fest og røde for "tunger af ild". Nyudsprunget bøgeløv og egeløv (alt efter hvornår pinsen falder) giver god klangbund for Grundtvigs store pinsesalme "I al sin glans nu stråler solen" (DDS 290).

Bare nogle få pinseliljer med nyudsprungne grene fra løvtræer som støtte er smukt. Vil man have mere rødt med i arrangementet, kan man bruge nogle røde tulipaner, som ofte findes i haven på denne tid. Det er en god idé at anvende varierende højder på blomsterne. Eller man kan vælge

Æblegrene med rose

overfloden i blomsterfloret som pendant til Helligåndens ødselhed og tage blomster fra rododendron sammen med alle farver og blomstertyper. Med Ånden bliver det på den måde tydeligt, at nu er frelseshistorien fuldbragt og håbet sluppet løs i verden.

Trinitatistiden

Trinitatis er en tid med vækst og modenhed inden for kirkeåret. Trinitatis søndag er en festdag, hvor den liturgiske farve er hvid. Trinitatistidens farve er ellers grøn. På Trinitatis søndag fejrer vi Treenigheden. Gennem hele

Pinselilje i birkekviste

Slåen, rød solhat, tagetes, hyben, hyld og vildvin

Trinitatistiden skal der selvfølgelig bruges blomster i alle tænkelige farver – fra haven, kirkegården eller engen.

I Trinitatistiden kan der være et antal søndage, som har sit eget præg efter lokale skikke. Der kan være traditioner for midsommergudstjenester, fejring af „Skabelsestiden“ fra 1. september til 4. oktober (se linksamling bagest i hæftet). Søndagen tættest på Mikkelssdag (29. september) er ofte dagen, hvor sognene fejrer høstgudstjeneste, hvor det grønne og blomsterne suppleres af frugter, grønsager og korn. De store fodermajs kan være smukke som ”tårne”, der danner baggrund for duftende høbal-ler eller neg. Mængder af æbler i store glaskrukker med enkelte kornaks stukket i tager sig også godt ud.

Gode støtter for mange blomster kan være hjertebladet asters og sommerens farvel, som byder på flotte grenspidser om sommeren. Et ”must” i kirkehaven er den smukke snebynke, hvis perlende knopper sidder som faner langs de lange stilke. Den kan give luft og lethed på alterbordet. Andre planter og blomster, som kan give både højde og lethed, er stjerneskræ-me, bibernelle, læge-kvæsur, kinapurløg og skabiose.

Friluftsgudstjenester

Forud for pinse, i pinsen eller i Trinitatistiden fejrer mange sogne gudstjeneste i det fri, i naturens katedral, og her giver udsmykningen oftest sig selv. Se fotocollagen med forskellige eksempler på side 16-17. I Danmark forhindrer blæsten ofte lette og luftige blomsterarrangementer udendørs, ligesom levende lys er ret malplacerede i dagtimerne og ofte blæser ud. I stedet kan et lille interimistisk alter med kalk og disk og et kors af træ eller sten fungere fint med naturens egen skønhed og frodighed som baggrund. Små halmballer kan bruges som bænke eller alterbord – eller hvordan traditionen er hos jer.

Montbretia, frøkenhat og septembersolsikke

Høstanemone, læge-kvæsur, prydløg og høstasters

2. ALTERETS ELEMENTER

Lys

Belysning i kirken er et område i stærk forandring. Der eksperimenteres med led-lys til de mange, fine og gamle lysekroner, og der er efterhånden gode muligheder for et både forsvarligt og smukt resultat. Levende lys, herunder alterlys, er også kommet i fokus, fordi mange kirker oplever en del sod, som afstedkommer eksperimenteren med alternativer til de kendte stearinlys. I Nordjylland har et par kirkelige medarbejdere udarbejdet nye alterlys med indbygget planteoliebeholder, mens andre har anskaffet sig elektriske alterlys lavet af stearin med indbygget led-lys og en bevægelig "flamme". Det afføder nye spørgsmål til produktionsmetoder og materialer og

"En afvejning af ønsket om æstetik, bæredygtighed og andre behov vil kunne forme den lokale kirkes "lys-politik" – måske med en beslutning om en forsøgsperiode."

æstetisk fremtoning. Nogle kirker har udvendig belysning i den mørke tid, som efterhånden overvejende består af nye lavenergilamper/projektører. Mange kirker har elektriske lys på kirkens juletræ, mens andre ikke kunne drømme om at undvære de levende lys på træet denne ene gang om året. De mange lysestager/lysglober, hvor menigheden kan tænde lys, er også blevet et debatpunkt. Det bedste råd, der kan gives til kirker og sogne om dette, er en opfordring til at sætte punktet til debat på menighedens årsmøde og få forskellige holdninger og idéer frem, der kan indgå i menighedsrådets overvejelser om brug af lys. En afvejning af ønsket om æstetik, bæredygtighed og andre behov vil kunne forme den lokale kirkes "lys-politik" – måske med en beslutning om en forsøgsperiode.

Brød

Jesus brød brødet fra festmåltidet! Oblater kan være sprøde og næsten økologiske. Det er en gammel tradition og kan give minder om det usyrede brød, der foreskrives fra landflygtighedstiden i Det Gamle Testamente. Men i gamle kirker – ikke

mindst frådstenskirker – lader det sig ikke gøre at have sprøde oblater, fordi fugten gør dem bløde på få minutter. Et godt alternativ kan være hjemmebagt nadverbrød. Nybagt brød kan i det hele taget understrege nadverens element af fest og gave. En grundopskrift at tage udgangspunkt i kan findes på Peter Ruges hjemmeside om kirkevandring (se linksamling bagest i hæftet). Gærmængden kan med fordel minimeres, og melet bliver

i USYRET BRØD – OPSKRIFT

Ønsker man usyret brød, kan man blande 250g mel (måske blandet af hvede, kamut/enkorn, byg, emmer og spelt for at få nogle af de bibelske kornsorter med) med godt 1 ½ dl vand og – efter overbevisning – en skvis olie og honning samt en knivspids salt. Ælt mindst 10 minutter, lad dejen hvile andre 10 minutter og bag runde, udrullede brød i ca. 7 minutter ved 220°.

"Nybagt brød kan i det hele taget understrege nadverens element af fest og gave."

måske dyrket, høstet og malet lokalt? Blandt sognets frivillige kan der ofte findes en ivrig nadverbrødsbager – eller måske en flok til at oprette et nadverbrødslaug.

Vin

De fleste kirker serverer en god portvin som altervin. Det kan være vanskeligt – men sjovt – at forsøge at finde et økologisk alternativ, der kan matche den fine smag – en god opgave for menighedens vinentusiast.

Lettere går det, når der skal serveres alkoholfri vin eller stærk saft. Her er udbuddet stort og smagsvarianterne mange. En vigtig pointe kan være ikke at fortynde saften med ret meget vand, så den virker mere vinøs og fyldig. En tommelfingerregel er at blande saften med vand i forholdet 1:1 eller 1:2 afhængig af, hvor koncentreret saften er. Skulle vi i lighed med Vorherre selv bruge den drik, vi altid har "lige ved hånden", kunne vi overveje lokal æblemost eller god æblecider!

Men først og fremmest er det smagen, der afgør valget, så man ikke risikerer en sur, dyr vin, som nok overholder de krav, menighedsråd og præst har sat, men ikke bidrager til den gode smagsoplevelse. Nadvermåltidet skulle gerne være en fest! Mange sogne har både saft og vin for at understrege, at nadveren er for alle.

Vilde roser med brudeslør

Alterdug

Bruger I alterdug i jeres kirke, er der måske tale om smukt gammelt kunsthåndværk broderet af frivillige i sognet. Står I derimod overfor en udskiftning, kan det anbefales at forberede det i meget god tid – måske skal dugen væves af lokalt dyrket hør? Måske skal der væves flere forskellige duge indfarvet i de liturgiske farver? Er der et kniplelaug, en nørklegruppe eller nogle patchworkspecialister i sognet, vil mange sikkert blive glade for at blive spurgt, om de vil påtage sig en opgave i et fælles projekt.

Dåbsklude

For tiden går de hjemmegjorte, smukke dåbsklude deres sejrsgang over hele landet. Det er en skøn tanke, at dåbsbarnets hoved tørres med en "mikroplastfri klud", strikket af frivillige i sognet, og som kan tages med hjem af dåbsfamilien. Man kan læse om projekterne i Menighedsrådenes Blad.

Kalk og disk, vaser og krukke

De fleste kirker har og bruger smukke, gamle kalke, diske og vaser. Skal man anskaffe sig nyt eller ekstra, er det oplagt at tænke både kunsthåndværk og bæredygtighed med. Er der en lokal keramiker, der bruger historiske og lokale teknikker og miljøvenlige glasurer? Kunne man overveje brugen, så disse overvejelser er medbestemmende på formen? Det er spændende at tænke æstetik, kunsthåndværk, form, udtryk, miljø og bæredygtighed sammen i forberedelsen af forslag til nyanskaffelser. Eller måske har nogle i menigheden sans for at finde det helt rigtige i den lokale genbrugsbutik?

"Det er spændende at tænke æstetik, kunsthåndværk, form, udtryk, miljø og bæredygtighed sammen i forberedelsen af forslag til nyanskaffelser."

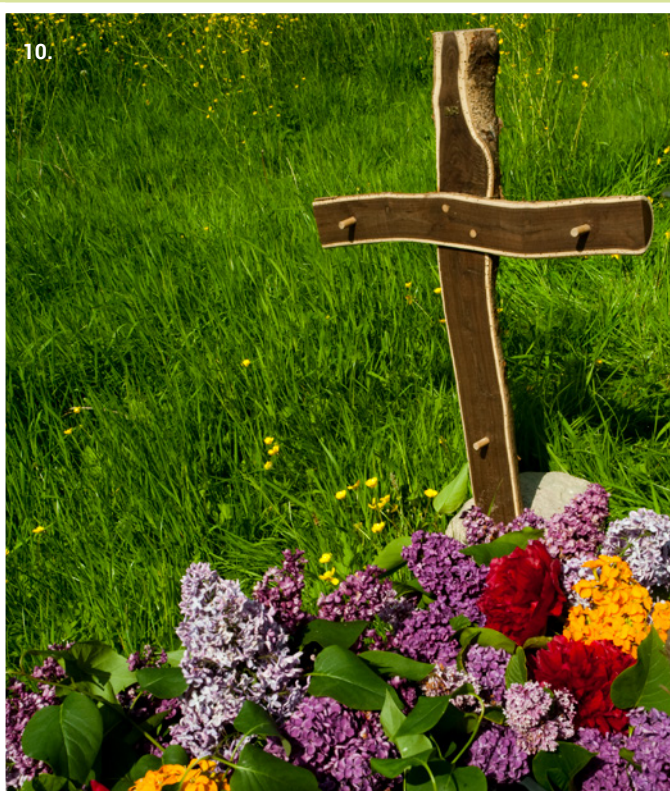
Fresia i bredbladet pil, birk, elletræ

EKSEMPLER FRA DANMARK

1. Påskealterbord i Sct. Jørgensbjerg Kirke. 2. Troldgrene med flettede stjerner ophængt i lysekronerne i Adslev Kirke. 3. & 5. Adslev Skovkirke. Den mindste alterbuket – eller slet ingen – i naturens katedral. 4. Pilehytte i Børnehjørnet på Mesing kirkegård. 6. Kors af skrotjern og granit. Udført af præst

og kunstner Ejvind Nielsen. 7. Douglasstub med korsudskæring viser vej til gudstjenesten. 8. Tvilling-vaser til at fremhæve blomster i forskellige længder. Udført af keramikker Gertrud Berg. 9. Sommerflor i våbenhuset byder velkommen i kirke. 10. Kors og syrener. Kors af guldregn udført af Aksel Brandt. 11. Nybagt nadverbrød konkretiserer brødsbrydelsen. 12. Håndbroderet alterdug, der ikke længere er i brug i kirken, tager med menigheden til friluftsgudstjeneste.

Pæon, akeleje og græs

3. ALTERBORDETS BLOMSTER

– IDÉER TIL BUKETTER OG SKELETTER

Hver blomst er i sig selv med form, farve og duft en lovsang til livets skaber.

I selve blomsterarrangementet er det en god idé at lave et skelet, som giver stabilitet og fylde. Dette betyder, at der skal bruges færre blomster, og at blomsterne kommer mere til deres ret. Skelettet kan skabes ved hjælp af forskellige planter og blomster. Der er også meget at hente i udveksling af råd og idéer til anvendelse og håndtering af blomster, grene og tilbehør. Nedenfor er samlet idéer fra forskellige steder i landet og en gengivelse af den svenske Kirsebergmenigheds overvejelser.

Vasen og proportionerne

For at fremhæve blomsternes skønhed og form kan man tænke på harmoni i forholdet mellem vase, blomster og kirkerum både i forhold til størrelse og indretning. Det bliver hurtigt en vane, når man køber eller plukker blomster. Når man arrangerer blomsterne er et godt grundprincip, at de til en vis grad skal modsvare vasens højde og form. Med dette i tankerne kan man lade fantasien flyve.

Vasens materiale er underordnet. Både vaser af ler, sten og mundblæste glasvaser i smukke farver kan bruges, ligesom de mere traditionelle vaser i sølv eller krystal – men hvorfor ikke have et lille forråd af vaser? Overvej også fade med lidt dybde til at fremhæve for eksempel løgplanter. Måske har I en kunstner eller skulptør i menigheden, som kunne fremstille vaser til netop jeres kirke? Eller er det genbrugsbutikken eller loppemarkedet, der ligger inde med vasen, kirken mangler?

.....

"Hver blomst er i sig selv med form, farve og duft en lovsang til livets skaber."

.....

Iris i håret visse

Håndtering af blomster

Når vi plukker blomster i haven eller naturen, holder de bedst, hvis vi plukker dem, der endnu ikke helt er sprunget ud. Dette gælder i de fleste tilfælde også, når vi køber blomster – men pas på med tulipaner og sovende påskeliljer. Mange af de bundter, som sælges i butikkerne, springer aldrig ud. Køb dem hellere stykvis eller som løg. Det er muligt, at de er lidt dyrere, men man får også smukkere blomster. Et fif er at kunne se farven på blomsterne. Prøv også forsigtigt at lade håndfladen mærke, om der er spændstighed i bladene, som gerne skal have spidserne lige over blomsterhovederne. Er de ikke spændstige, eller er hovederne vokset over bladspidserne, er de ikke friske. For roser gælder det, at hovederne skal være åbne nok til at man kan se alle kronblade, men samtidig så spændstige, at det ikke føles som om, at de giver efter, når man forsigtigt presser ned på dem. Gerberas blomstercentrum skal være fast og gerne lidt nedadbuget. Er den blød og fyldt ud som en mælkebøtte, er den ikke frisk. Er stilkene sprøde eller bløde? Er der lugt, er det et tegn på, at de er gamle.

Buket med skelet

Bestanddelene i bukettens skelet varierer alt efter årstiden og kan bestå af både vilde og dyrkede blomster. Skelettet er vigtigst om vinteren, foråret og efteråret, mens man om sommeren kan være mere gavmild med blomsterne og lade dem dominere. Om vinteren kan man bruge grene fra forskellige vintergrønne planter som gran, fyr, enebær, håret visse eller vedbend. Løvtræers vinternøgne grene og kviste giver en anden, men spændende, virkning i samspil med blomsterne. Når foråret kommer med forårsblomsterne, og løvtræerne springer ud, er det en herlig tid for blomsterkunstneren. Man befinder sig på det tidspunkt i en brydningstid mellem vinterens knaphed og sommerens overflod. Om sommeren kan blomsterne og deres blade langt hen ad vejen være støtte for hinanden, men græs og græsstrå kan med fordel smyge sig ind her og der. Efteråret byder på smukke farver, hvor det er flot at bruge hybenklædte rosenegrene, havtorn og tornegrene med eller uden bær.

GODE RÅD TIL HÅNDTERING AF BLOMSTER

- Undgå at plukke blomster, når det er varmt og solrigt, da blomsterne ofte er udtørrede og visne. Pluk, klip og skær hellere om morgenen og sæt straks blomsterne i vand.
- Snit altid blomsterne, inden de sættes i vand, så stilkene har en frisk snitflade til at suge med. Anvend en skarp kniv og snit skråt i stilken for at få et større areal på snitfladen. Jo hårdere stilk, jo mere skråt skal snittet være.
- En hovedregel, som er god at kende, er, at jo hårdere stilk er, desto varmere skal vandets begyndelsestemperatur være. Vandet ved en rose skal for eksempel være 40 grader. Alle løgplanter skal dog have koldt vand, medmindre de skal springe hurtigt ud. Valmuer holder længere, hvis stilkene skoldes og hurtigt derefter sættes i koldt vand.
- Skift vandet og snit i blomsterne af og til. Da næringsstofferne hurtigt bliver udvasket af blomsterne, kan man tilsætte lidt sukker til vandet. En lille teske er fint til ca. en halv liter vand.
- Fjern alle blade fra de dele, der skal være under vand. Ellers rådner de let.
- Hvis en plante eller blomst har mange grønne blade, kan det være en god idé at fjerne en del af dem, da meget af blomstens kraft går til at forsyne de grønne blade med vand.
- Når blomsterne skiftes, er det vigtigt at gøre vasen ren – gerne med sæbe.

"Man må øve sit blik for, hvad der skaber balance og harmoni i lige netop jeres kirke og i forhold til kirkeår og højtider."

Skelettet angiver ofte højde og form i et blomsterarrangement. Det er sjældent, at en blomst skal være det højeste punkt, selvom kirkerummets og altrets proportioner også spiller ind. Skelettet udgør fundamentet, og blomsterne stikkes ned i det efterhånden. For at få balance i blomsterarrangementet må man prøve sig frem ved at variere blomsterne og afpasse højden på blomsterne. Det er også vigtigt at finde det rigtige tyngdepunkt i arrangementet – det skal helst ikke være for højt eller for lavt. En lavtplaceret blomst kan kompenseres ved en gren, der stritter opad. En stor blomst på den ene side kan kompenseres med et par mindre blomster på den anden side. Alt efter typen af grene og blomster kan balance og proportioner variere til glæde for menig-

heden. Man må øve sit blik for, hvad der skaber balance og harmoni i lige netop jeres kirke og i forhold til kirkeår og højtider.

Ofte kan man genbruge dele af et arrangement, når blomsterne visner. Visse skeletter kan overleve mere end én omgang blomster. Nogle gange er der blomster tilbage, som kan klippes til og bruges i mindre bordarrangementer i sognegården eller menighedshuset.

Der er en god måde at tage vare på alle små, kortstilkede forårsblomster som skilla, anemone, vintergæk og erantis, hornviol, martsviol, stenbræk, vejbred og skovmærke: form hønsetråd til en flad bold, så den passer og udfylder en egnet skål. Hønsetråden fungerer som en god støtte. Husk at fylde vand i. Derefter dækker man nettet med mos, så det ligner en lille tue i skålen, hvori man stikker alskens forårsblomster, måske sammen med nogle pilegrene. Det kan være en god idé at lave små huller til blomsterne i mosdækket for ikke at skade stilkene, når de sættes i.

Krysantemum i enebær

Snebynke, læge-kvæsur, hjertebladet asters, kinapurløg og skabiose

4. AT ANLÆGGE ET BLOMSTERBED – ELLER FLERE

I den svenske Kirseberg-menighed var der tidligere langs sognehusets langs side lavtvoksende buske, en asfalteret sti og en strimmel græsplæne. Man besluttede sig for at fjerne buskene langs huset og grave græsplænen op. I dag anvendes cirka en tredjedel af dette areal til blomsterbede og en urtehave. Blomsterbedene er på cirka 50 kvadratmeter. Fra maj til november er menigheden selvforsynende med blomster til altret og til fester, højtider og andre menighedsarrangementer.

Mange kirker over hele Danmark har gennem de seneste år oplevet at få lidt for god plads på kirkegården. Det skyldes blandt andet, at færre benytter store kistegravsteder og familiegravsteder. Gravsteder nedlægges eller konverteres derfor til mindre urnegravsteder eller fællesgrave. Den ekstra plads, der opstår på kirkegården, kan snildt bruges til stauder, frugttræer, urter og sommerblomster, ligesom en plæne på kirkegården kan omlægges til blomstereng med slåede stier. I det danske klima kan man opleve at være selvforsynende med blomster til kirkens udsmykning fra marts til november og have grene til skelet resten af årets måneder.

"I det danske klima kan man opleve at være selvforsynende med blomster til kirkens udsmykning fra marts til november og have grene til skelet resten af årets måneder."

Har I ikke kirkegård i sognet, kan I tænke anderledes og finde små pletter til blomsterdyrkning på anden måde. Ved hver sognegård, menighedshus eller kirke er der

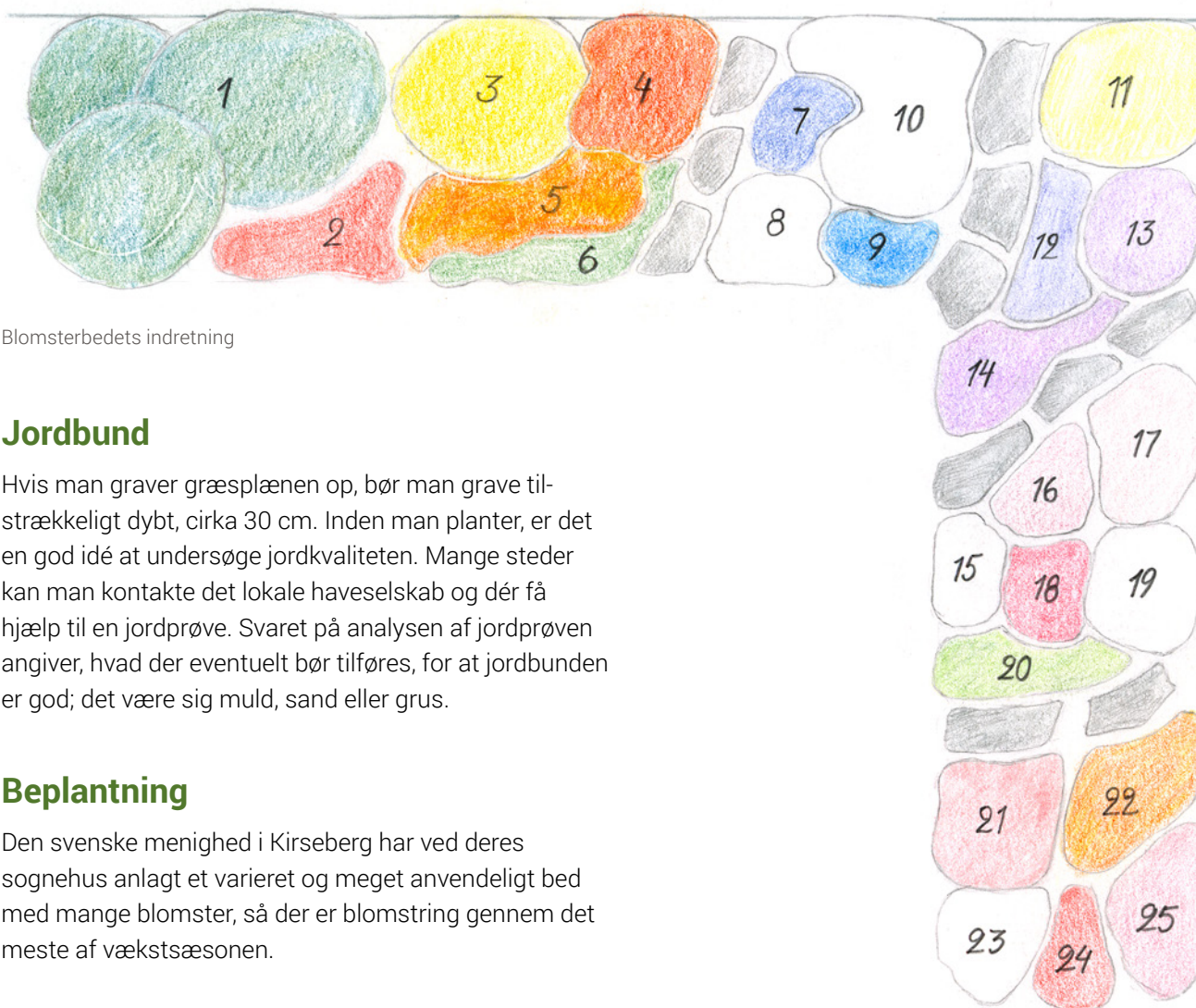
sandsynligvis en græsplæne eller et område, som kan omlægges til blomsterbede. Bykirker kan også få god inspiration til flytbare bede og krukker i de mange byhaver og skolehaver, der ser dagens lys i disse år.

Areal

For at få plads til forskellige blomster bør arealet på bedet være mindst 15 kvadratmeter. Derefter kommer det selvfølgelig an på behovet og den ønskede mængde af blomster. Man har brug for forskellige blomster og buske for at dække behovet fra tidligt forår til sent efterår. Men arealet er ikke det afgørende. Glæden ved at kunne plukke til at smykke kirke, bænke og alter med sognets egne planter er stor, også selvom det kun er en gang imellem. Endelig er der i mange sogne tradition for, at menigheden bidrager med blomster og grene til særlige gudstjenester – ikke mindst høstgudstjenesten. I nogle sogne (bl.a. Haslev på Midsjælland) fungerer et kreativt blomsterlaug til glæde for hele menigheden.

Bedets form

I Kirseberg har man anlagt ruderformede blomsterbede, hvor græsplænen tidligere var, og afgrænset dem med store brosten. Langs sognehuset er et åbent areal, tilplantet med forskellige stauder. De højt voksende arter er inde ved muren og de lave ud mod asfalten. På Mesing kirkegård ved Skanderborg har graveren anlagt organisk formede bede i den plæne, der er udlagt til blomstereng. Derudover anvendes nedlagte gravsteder til stauder. I et hjørne af kirkegården finder man desuden Børnehjørnet (se side 22). Lad omstændigheder og muligheder være med til at afgøre bedets form.

Blomsterbedets indretning

Jordbund

Hvis man graver græsplænen op, bør man grave tilstrækkeligt dybt, cirka 30 cm. Inden man planter, er det en god idé at undersøge jordkvaliteten. Mange steder kan man kontakte det lokale haveselskab og dér få hjælp til en jordprøve. Svaret på analysen af jordprøven angiver, hvad der eventuelt bør tilføres, for at jordbunden er god; det være sig muld, sand eller grus.

Beplantning

Den svenske menighed i Kirseberg har ved deres sognehus anlagt et varieret og meget anvendeligt bed med mange blomster, så der er blomstring gennem det meste af vækstsæsonen.

1. Gyvel, *Cytisus scoparius*, 40-150 cm, maj-jun.
2. Brændende kærlighed, *Lychnis chalcedonica*, rød, 60-100 cm, jun.-aug.
3. Staudesolsikke, *Helianthus x multiflorus*, "Lemon Queen", citrongul, 50-200 cm, sep.-okt.
4. Solbrud, *Helianthus autumnale*, "Moerheim beauty", brunrød, 80-100 cm, jul.-okt.
5. Montbretia, *Montbretia crocosmiflora*, orange, 60-75 cm, jul.-aug.
6. Regnbue-svingel (græs), *Festuca amethystina*, 30-50 cm, maj-jun.
7. Smalbladet klokke, *Campanula persicifolia*, blå, 60-100 cm, jun.-aug.
8. Kinapurløg, *Allium tuberosum*, hvid, 20-60 cm, jul.-aug.
9. Nøgleblomstret klokke, *Campanula glomerata*, blåviolet, 20-70 cm, jun.-jul.
10. Bjørnerod, *Meum athamanticum*, hvid, 20-60 cm, jul.-aug.
11. Snebynke, *Artemisia lactiflora*, cremefarvet, 120-150 cm, aug.-sep.
12. Hjertebladet asters, *Aster cordifolius*, lyseblå, 60-150 cm, sep.-okt.
13. Sommerens farvel, *Aster lateriflorus*, lyslilla, 100-120 cm, aug.-okt.
14. Anisisop, *Agastache foeniculum*, violet, 60-120 cm, jun.-aug.

15. Stjerneskærm, *Astrantia major*, hvid, 30-90 cm, jun.-sep.
16. Stjerneskærm, *Astrantia major*, lyserød, 30-90 cm, jun.-sep.
17. Høstanemone, *Anemone hybrida*, rosa, 100-150 cm, aug.-sep.
18. Bibernelle, *Sanguisorba minor*, grønbrun, 20-60 cm, jun.-jul.
19. Høstanemone, *Anemone hupehensis*, lysrosa, 50-100 cm, aug.-okt.
20. Blå bjørnegræs (græs), *Festuca glauca*, 25-30 cm, jun.-aug.
21. Purpursolhat, *Echinacea purpurea*, rosa, 80-100 cm, jul.-sep.
22. Floks, *Phlox maculata*, "Omega", hvid, 90-100 cm, jul.-aug.
23. Purpursolhat, *Echinacea purpurea*, "Alba", hvid, 80-100 cm, jul.-sep.
24. Læge-kvæsur, *Sanguisorba officinalis*, vinrød, 50-120 cm, jun.-aug.
25. Blåhat, *Knautia arvensis*, rosa og violette variationer, 30-90 cm, jun.-aug.

Andre anvendelige planter er akeleje, sommeranemone, prydøg, brudeslør, skælhoved, bjergknopurt, hvid okseøj, ranunkel, pæon (bonderose), oktober-sølvlys, violfrøstjerne, bleg pileurt, ridderspore, trekantsblomst, paradislilje, iris og de mange forskellige juleroser og påskeklækker (Helleborus). Giv også hasselurt og vedbend plads til at brede sig ud et passende sted. Glem ikke at

plante rigeligt med påskeliljer, tulipaner, pinseliljer og andre forårsløg. Det er også værd at dyrke klatreroser, da de kan komme op i højden, og dermed ikke optager så meget plads på jorden. De blomstrer fra juni, og indtil frosten sætter ind, men har også smukke hyben. Den kræver en solrig plads, gerne op ad en sydvendt mur, men kan også klare sig med noget andet at klatre op ad. Den kan gødes med bananskræller og æggeskaller og kirkehavens/kirkegårdens kompost. Rosen har desuden stor symbolsk betydning. Stolte kavalere, jordskokker og solsikker er andre bud. Lavendel er også fin og kan tørres til brug i vintermånederne ligesom mange andre planter. Menigheden kunne meget vel tænkes at ville bidrage med frø og stiklinger, men skal der indkøbes frø og planter, kan man spørge sig for hos de efterhånden mange forhandlere af økologiske frø, så udenlandske og invasive sorter kan undgås.

Spiselige planter

En anden idé er at etablere bede med spiselige planter – helst med et skilt, som fortæller, hvilke planter, der er tale om, og at de er spiselige. Mange steder vokser der i forvejen martsviol, morgenfrue, hjulkrone, purpursolhat og mange andre, ligesom også de nye skud af mælkebøtte og sankthansurt kan spises. I disse år udvides listen af "godkendte" spiselige blomster og urter i takt med, at det nordiske køkken vinder indpas, så det bliver mere udbredt igen at bruge af de planter, der hører til på vore breddegrader, i kogekunsten.

Kirkens blomsterbede

Lokale frugttræer

Er I kirke på landet eller i en forstad, hvor der tidligere har været landsby, findes der sandsynligvis stadig mange gamle frugttræer. En idé til at understrege mangfoldigheden i sognet kan være at plante et udvalg af de gamle sorter på kirkegården. De gamle frugtsorter, blandt andet fra gamle slægtsgårdes frugthaver, kan både nydes på kirkegården, deres blomster, grene og frugt kan bruges i kirken, og frugterne kan høstes og mostes til brug under æblefest og høstgilde i forbindelse med høstgudstjeneste og til markering af skabelsese-tiden. Se også Plant Håb-kampagnen (se linksamling bagest i hæftet).

Børnehjørne

Har I i jeres menighed overvejet at indrette et børnehjørne i kirken og på kirkegården? Når man er heldig at have gravere, der selv komposterer og anvender hvert et vissent blad samt græs- og hækafklip, kan meget lade sig gøre.

Et "børnehjørne" er et område på kirkegården, hvor børns sorg tages alvorligt: et sted, hvor man kan gemme sig – eksempelvis i en pilehytte; et sted, hvor man kan hoppe sin sorg ud – eksempelvis en stamme at klatre, balancere og hoppe på; og et sted, man kan plukke blomster til et gravsted, angivet med et skilt: "Her må du plukke en blomsterbuket til et gravsted". Vær opmærksom på forskellen mellem legeplads og børnehjørne: Det er ikke tænkt som en pendant til sognets legepladser, men derimod en måde at tage alvorligt, at børns sorg ofte får fysisk udtryk i trangen til at gem-

"Et 'børnehjørne' er et område på kirkegården, hvor børns sorg tages alvorligt: et sted, hvor man kan gemme sig – eksempelvis i en pilehytte; et sted, hvor man kan hoppe sin sorg ud – eksempelvis en stamme at klatre, balancere og hoppe på; og et sted, man kan plukke blomster til et gravsted."

me sig, hoppe, klatre og gøre! Er underlaget græs og højden på klatre- og hoppegenstande ikke over en meter, kræves ingen særlig tilladelse. Kirkegårdskonsulenten orienteres om menighedsrådets beslutning, ligesom kirkegårdsvedtægterne efterses. Når der er blomster, man må plukke, kan man opleve et barn, der bearbejder sin sorg gennem leg og stille eftertanke – eller giver sig til at lege kirke i pilehytten med alter, blomster, salmesang og bøn!

Se mere om hvordan kirkernes jorder kan bruges til bæredygtige og sociale tiltag i Grøn Kirkes publikation: "Kirkernes jorder kan skabe fællesskab – inspiration til bæredygtig og social brug af kirkernes jorder". Se linksamling bagest i hæftet.

Kirkemur med
forårsblomster

5. KØB AF BLOMSTER – NOGLE OVERVEJELSER

Selvom I har jeres egne blomster, er det for det meste nødvendigt at købe blomster i visse tilfælde og i de mørkeste vintermåneder. Desværre importeres en stor del af det danske markeds afskårne blomster med fly fra Sydamerika og Afrika. Blomsterne dyrkes oftest med brug af pesticider, som er forbudte i Europa. Disse blomsterplantager er ekstremt vandkrævende, og det store vandforbrug har i mange tilfælde sænket grundvandsniveauet med ødelæggende følger for den omkringliggende landbrugsjord. Med vandet føres pesticider ud i floder og vandløb. Sprøjtningen af blomsterplantagerne med kemikalier indebærer derfor helbredsproblemer ikke kun for dem, der arbejder på plantagerne, men også for de omkringboende, og for områdets gravide kvinder, ikke sjældent med stigende antal aborter til følge.

"Det giver derfor ingen mening at bruge blomster, som fragtes halvvejs rundt om jordkloden, og hvor produktionen indebærer massiv miljøforurening og udnyttelse af mennesker, til udsmykning af alterbord og kirke."

Det giver derfor ingen mening at bruge blomster, som fragtes halvvejs rundt om jordkloden, og hvor produktionen indebærer massiv miljøforurening og udnyttelse af mennesker, til udsmykning af alterbord og kirke. Blomsterne findes på alteret for at fortælle om skabelsens skønhed og rigdom. De er ødsle med deres pragt og vidner om Skaberværket til liv og glæde.

Hybenroser

Der findes også Fairtrademærkning, som kendes fra andre varer, på blomster, men det er ikke bæredygtigt med den lange transport. De fleste danske gartnerier i dag er næsten pesticidfri og bruger biobekæmpelse med rovmidler og lign. De benytter også vindmølleproduceret nattestrøm og er derfor også i vid udstrækning bæredygtige på det punkt.

Det tyder derfor på, at det mest bæredygtige er at købe danske blomster og pottedplanter at klippe og skære af i vintermånederne. Bed jeres lokale blomsterhandler om at skaffe danske planter. Har I ikke brug for en hel kasse, kan blomsterhandleren meget let sælge resten, hvis de i deres markedsføring fortæller, at det er danskproduceret og bæredygtigt. Det er dog de færreste blomsterhandlere, der er vant til at få ønsker om miljømærkede og bæredygtigt producerede varer, så måske kræver det en ekstra indsats for at få blomster med ind på det stadigt voksende miljø- og klimabevidste marked.

OM GRØN KIRKE

Grøn Kirke er en fællesbetegnelse for de mange kirker og sogne, der arbejder med en mere bæredygtig tilgang til det at holde kirke og kirkegård og samtidig sætte fokus på skaberværket.

Bag Grøn Kirke står Grøn Kirke-Gruppen under Danske Kirkers Råd. Det er en økumenisk arbejdsgruppe bestående af repræsentanter fra flere forskellige kirkesamfund og kirkelige organisationer i Danmark. Vi tager både initiativ til projekter og videreformidler allerede eksisterende tiltag i medlemskirker/-organisationer og henter inspiration fra andre lande.

Grøn Kirke-Gruppens formål er med et kirkeligt og teologisk udgangspunkt at inspirere og motivere enkeltpersoner, menigheder, kirker og kirkelige organisationer til

at tage et medansvar for de klima- og miljøudfordringer, verden står overfor.

Det drejer sig for os om at søge at fremme og fastholde et grønt engagement og ændret adfærd i en mere klimansvarlig og bæredygtig retning blandt kirker, kirkelige organisationer og kirkelige grupper, men også at bidrage til viden om og fokus på de globale klimaforandringer og miljøudfordringer, og årsagerne hertil.

Vore nøgleord for arbejdet spænder fra lovprisning og tak til Gud for den gave, skabningen er, til respekt for den iboende værdi i alt skabt. Vi vil gerne bidrage til ydmyg opmærksomhed på menneskets integrerede plads i skaberværket med forståelse af mådehold, balance, gensidigt afhængige relationer og åndelig og materiel bæredygtighed som nøgleværdier.

LINKS

- Kirkernes jorder kan skabe fællesskab – inspiration til bæredygtig og social brug af kirkernes jorder: https://issuu.com/danskekirkersraad/docs/kirkernes_jorder_24_sider_web
- Bæredygtige alterborde i Roskilde Stift: <http://roskildestift.dk/stiftet-arbejder-med/groen-kirke/alterborde>
- Påskedug www.konfirmandcenter.dk – søg på Påskedug
- Nadverbrød www.kirkevandring.dk/alterbroed.html
- Dåbsklude www.menighedsraad.dk/bladet/kirkeliv/masker-med-mening
- Plant Håb-kampagnen: www.gronkirke.dk/plant-haab
- Skabelsestid: www.gronkirke.dk/skabelsestid
- Grøn Kirke www.gronkirke.dk

Dette hæfte giver helt konkrete forslag til, hvordan alterbordet kan være med til at afspejle en mere bæredygtig verden og hverdag. Her gives bud på, hvordan alterbuketten kan sammensættes af årstidens blomster, og hvordan en selvforsynende, økologisk kirkehave kan se ud. I kan også finde idéer til bæredygtige alterduge, dåbsklude, udendørs alter og meget mere.

*Blomsterne findes på alteret for at fortælle om skabelsens skønhed og rigdom.
De er ødsle med deres pragt og vidner om Skaberværket til liv og glæde.*

